

4. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць. – К.: Видавничий центр КДПУ, 2000. – 256 с.
5. Диброва Е. И. Вариантность фразеологических единиц в современном русском языке. – Ростов н/Д: Изд-во Ростовск. ун-та, 1979. – 192 с.
6. Жуков В. П. Русская фразеология. – М.: Высшая школа, 1986. – 310с.
7. Крамаренко Г. И. Фразеологические варианты в идиоматике современного немецкого языка: Учеб. пособие. – Смоленск, 1961. – 55 с.
8. Лайонз Д. Введение в теоретическую лингвистику. Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1978. – 543 с.
9. Телия В. Н. Вариантность лексического состава идиом как структурных единиц языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01/МГПИИЯ им. М. Горького. – М., 1968. – 26 с.
10. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2. durchges. und erg. Auflage. – Tübingen: Niemeyer-Verlag, 1997. – 299 S.

Медчук І. В.

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОВНИКОВОЇ СТАТТІ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛОМОВНИХ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ВИДАНЬ)

Основні складові словникової статті знаходяться у центрі уваги сучасної лінгвістики. Різні аспекти дослідження структури словникової статті вивчаються такими вченими, як: І. М. Магідова, Н. Б. Мальцева, І. А. Воронцова та ін. [6; 7; 4]. Метою дослідження у даній статті є виявити структурні особливості словникової статті за допомогою зіставного методу.

Актуальність даної дослідницької роботи визначається цілеспрямованістю та інтенсивністю сучасних лінгвістичних досліджень стосовно вивчення проблеми структурування енциклопедичної статті. Застосування результатів дослідження сприятиме покращенню укладання українських та англomовних словникових статей для користувачів енциклопедичними виданнями.

Для досягнення цієї мети у роботі вирішується ряд конкретних завдань: 1) диференціювати функціонування словникової статті в українському та англomовному ментальних просторах; 2) визначити основні параметри у структурі словникової статті у сучасній українській та англійській мовах; 3) диференціювати та дослідити проблеми представлення етнічної ментальності шляхом добору слововживань реалії, яка описується, при використанні методики аплікації словникових статей та методики стиснення конкордансу.

За Н. С. Бабенко, словник – це особливий лінгвістичний жанр у його протиріччі, у мовленнєвій неприродності, умовності, що витікає із самого жанру, де слово бере на себе функції як центральна одиниця, ядро, що не властиво слову в його реальному вживанні. У словнику користувач має справу з диктатом слова, навколо якого розташовується інформація [1, с. 201].

Диктат слова, що наповнений лексично, реалізується у словниковій статті, яка, за Н. Ю. Шведовою, виступає джерелом різноманітної інформації (характеристика самого слова, види його оточення, контекстні, парадигматичні та синтагматичні зв'язки слова, стилістичні і функціональні властивості, дериваційний потенціал і, нарешті, фразеологічні можливості). Словникова стаття представляє собою у той же час набір парадоксів [1, с. 201-202]:

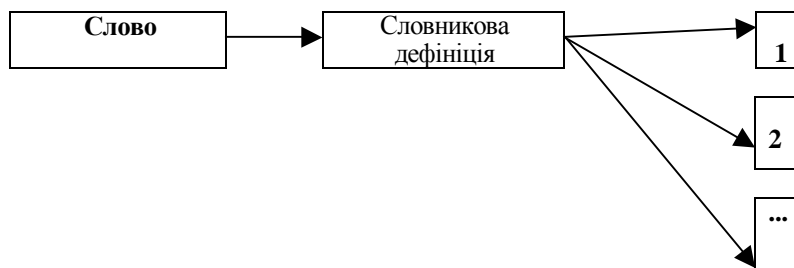
- 1) всеосяжність завдання, але стислість жанру;
- 2) класоцентризм мови, але левоцентризм слова у словнику;
- 3) максимальна сконцентрованість інформації у словнику, але потенційна можливість відновлення загальної картини класів;
- 4) всезагальна зв'язність усіх константних властивостей слова, але їх штучне «роз'єднання» у словниковій статті;
- 5) слово як одиниця, яка не знає спокою, але представлення слова у словниковій статті як одиниці, що знаходиться у стані спокою;
- 6) принципова неможливість суміщати позицію словника та інтереси, очікування користувача при зверненні до словника [1].

Мова є особливим утворенням, оскільки є мовою для опису значень слів і складається із двох видів елементів: лексичних одиниць, що служать для побудови вербального визначення, і синтаксису. Значення слова у тлумачному словнику розкривається у словниковій дефініції, яка є визначенням однозначного слова чи значень багатозначного слова за допомогою спеціально підбраного і організованого у певній системі лексичного матеріалу [7, с. 65].

«Текст» тлумачного словника постає як предмет прагмалінгвістичного обговорення, тобто дослідження з позиції «моделюючого» регістра, який створює мовлення з метою «показати» найбільш характерні властивості даної мовної системи. Кожна словникова стаття у цьому значенні – як особлива різновидність тексту, який зорієнтований на «слово», може сприйматися як моделюючий матеріал, що створюється виключно для того, щоб показати слово зі всіма його значеннями та його вживанням у мовленні.

У частині «дефініцій», як правило, виявляється матеріал, що моделює «загальну ідіоматику» (general idiomaticity) – тобто найбільш нейтральний (з точки зору фразеології) і разом з тим пареміологічно правильний спосіб вираження думки. Більш того, сам факт включення того чи іншого слова у дефініцію – це своєрідний лінгвістичний «паспорт» для даного слова, яке є частиною загальної ідіоматики [6, с. 56].

Семантичне визначення зазвичай розглядається як двоєдина сутність, що об'єднує ліву частину (визначуване) і праву частину (визначення). У структурі словникової статті ліва частина представлена реєстровим словом, а права – словниковою дефініцією [7, с. 66]. Словникова дефініція може включати в себе одне, два, три або більше семантичних значень. На схемі 1 це виглядає таким чином:

Важливим у структурі словникової статті відзначимо точність та якість висвітлення слововживання, що включає усі особливості слова, які проявляються у мовленнєвій діяльності.

Визначення кожного слова, яке формує рубрику, слід розміщувати безпосередньо у словниковій статті [4, с. 18], де всі терміни групуються в інформаційній моделі. Таким чином, список реєстрових слів задається переліками, що систематизовані в інформаційних моделях [2, с. 16].

У кожній нижченаведеній словниковій статті як в українській, так і в англійській мовах, зафіксовано декілька рубрик, що з точністю та чіткістю представляють слововживання.

Проаналізованим словниковим статтям «мова» та «language» у Великому тлумачному словнику української мови, Сучасній лінгвістиці: термінологічна енциклопедія, «Лонгманському словнику» українських та англомовного видань притаманні такі характеристики:

- 1) індуктивна стилістика та точність тлумачення терміну;
- 2) всегалузева класифікація енциклопедичної цілісності шляхом проведення авторських паралелей з іншими працями лінгвістів-науковців;
- 3) історична довідка, яка надає детальні уявлення про відповідну енциклопедичну одиницю;
- 4) супровідність енциклопедичної одиниці уточнюючими, вставними та вставленими конструкціями;
- 5) насиченість простими реченнями, іноді ускладненими зворотами та вставними словами, однорідними членами речення, і, в окремих випадках, складними з метою розширення відповідної науково обґрунтованої думки;

- 6) бібліографічна довідка світових наукових видань, що включає видання авторів-науковців з різних країн.

Словникові статті надзвичайно широко охоплюють і відображають реалії. Чанишева З. З. виділяє три основні класи лексичних одиниць:

- 1) вокабули, які характеризуються специфічним набором понятійних долей;
- 2) вокабули, які утворені своєрідним лексичним фоном в англомовній мові, що виявляється при зіставленні з відповідником в українській мові;
- 3) вокабули, які є абсолютними англомовними реліями, як за об'ємом і якісною специфікою понятійного змісту, так і у відношенні лексичного фону. Ці реалії зберігають статус предметних і мовних універсалій і тому відомі, як правило, вузькому колу спеціалістів [12, с. 152].

Структура визначається як мережа багатомірних зв'язків та їх сукупностей [5, с. 6]. Чітка та одноманітна структура кожної словникової статті забезпечує коректне співставлення лексем (і концептів, що за ними стоять) методом накладання, своєрідної аплікації словникових статей. Ця методика дає надійний матеріал для теоретичних міркувань про інваріантне і специфічне у слові. Співставлення можливе на рівні окремих лексем, а також на рівні сукупності слів, чи то лексико-семантична група (кластер), лексико-граматична група (частина мови) чи цілі лексикони, реалізовані в описуваних текстах. Зіставлення стає операційною процедурою з високим рівнем надійності та доказовості [8, с. 167].

Методика аплікації словникових статей – унікальний спосіб не лише вияву і представлення особливостей етнічної ментальності, але й висвітлення семантичних значень слова.

Так, порівнюючи словникові статті «мова» і «language», бачимо не тільки спільні та відмінні риси двох народів, але й особливості сприйняття двох реалій «мова» та «language». Мова в українських лінгвістів характеризується як *Мова програмування (Programming language); Мова-емалон (Ideal language type); Мова-посередник (Intermediate language)* [10]; американські лінгвісти надають їй такого наповнення: *The system of human communication which consists of the structured arrangement of sounds (or their written representation) into larger unit: Any particular system of human communication.* [11].

У даному випадку в обох мовах відображено та застосовано лінгвістичний підхід до пояснення слів «мова» та «language». На відміну від Лонгманського словника прикладної лінгвістики, у термінологічній енциклопедії мова пояснюється через специфічні лінгвістичні терміни, що зазначені вище.

Розглянемо словникову статтю як результат стискання конкордансу, але спершу з'ясуємо семантичну наповненість цього терміну.

Конкорданс (франц. concordance – «узгодження» від лат. concordia – «згода» від лат. cum – «з, разом» і cor, cordis – «серце») – словник, у якому біля кожного слова подано його контекст [11, с. 267].

Методика стиснення конкордансу пропонує урахування абсолютно всіх уживань слова, що аналізується, у межах певного корпусу текстів. Стиснути конкорданс можна, залишивши найважливіші, найактуальніші зв'язки описуваного слова з іншими словами.

Умовні позначення зон словникової статті:

#: база статті (корпус лексикографічних текстів); **реєстрове слово** (кількість слововживань); **'тлумачення'** (де це потрібно); **ілюстрація**; **~:** варіанти акцентні, морфемні та інші, включаючи демінутиви; **S:** зв'язки з іменником; **A:** зв'язки з прикметником; **V:** зв'язки з дієсловами; **Num:** зв'язки з числівниками; **Adv:**

зв'язки з прислівниками; **B**: асоціативні ряди; **F**: поетична функція; <=>: похідне слово; +: додаткова інформація, коментарії.

«Вижимка» із конкордансу є ядром словникової статті. Нижче проаналізовані словникові статті з лінгвістичних видань обмежені використанням зон словникових статей, що зумовлено вузькоспеціальними виданнями. Можна визначити умовні позначення зон словникових статей з лінгвістичних видань: () – уточнення, надання додаткової інформації читачеві; p. – посилання; V. – скорочення.

...An error (*misquotation*) may not always be noticed, but if it is, there is a real risk of peer-group derision.

...It can be useful to distinguish quotation room catch phrases (p. 178). By the definition, the utterances which fall within both of these categories have impact and are memorable, and most can be traced to a specific source. ... [12, с. 184].

ЦИТАТА, (нім. *Zitat*, від лат. *citare* *приводити, викликати, проголошувати*) дослівно наведений у мовленні уривок якогось тексту чи точно відтворений вислів якоїсь особи. ... [11, с. 784].

Словникова стаття як результат стиснення конкордансу – це метатекст, зміст якого проливає світло на семантику аналізуючого слова, причому з позиції виконавців, які застосували дане слово [8, с. 166-167].

Спільною рисою енциклопедичної статті в українській та англомовній мовах виділяється два взаємозв'язаних значення: 1) мова як певний клас знакових систем; 2) конкретна мова, якою користуються у відповідному соціумі, у відповідний час і у відповідному просторі. При цьому жодне з визначень окремо не є повним. Вони доповнюють, пояснюють один одного у межах визначеної структури словникової статті. Використання методик аплікації словникових статей та стиснення конкордансу дає можливість досліджувати особливості представлення етнічної ментальності шляхом добору слововживань реалій, що є перспективою нашого подальшого дослідження.

Список використаної літератури

1. Бабенко Н. С. Лексикографія і її зв'язь з мовним свідомством (размышления германиста) // Общение. Языковое сознание. Межкультурная коммуникация. Сб. статей / Институт языкознания РАН. – Калуга: КГПУ им. К. Э. Циолковского, 2005. – С. 200-205.
2. Барахоева Ж. М. Типы лексикографической информации в «Словаре лингвистических терминов». Специальность 10.02.01. – русский язык / Автореферат ... канд. филол. наук. – Москва: Московский государственный областной университет, 2003. – 20 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад, і голова, ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
4. Воронцова И. А. Историко-типологическое исследование тезаурусов английского языка. Специальность 10.02.04. – Германские языки. Автореферат дисс. ... канд. филол. наук. – Иваново: Ярославский государственный педагогический университет, 2004. – 21 с.
5. Калибекова Г. А. Проблемы учебной лексикографии / Под ред. В. И. Зиминой. – Нукус: «Каракалпакстан», 1991. – 48 с.
6. Магидова И. М. Современный толковый словарь на пороге XXI века // Словарь в современном мире. Материалы международной школы-семинара Иваново, 14-16 сентября 1999. – Иваново: Издательский центр «Юнона», 2000. – С. 55-57.
7. Мальцева Н. Б. Гиперонимические существительные в метаязыке словарных дефиниций // Словарь в современном мире. Материалы международной школы-семинара Иваново, 14-16 сентября 1999. – Иваново: Издательский центр «Юнона», 2000. – С. 65-67.
8. Основы лингвокультурологии: Учебное пособие / А. Т. Хроленко; Под ред. В. Д. Бондалетова. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 184 с.
9. Погребенко Ю. И. Место и функции цитаты в словаре. На материале британских учебных одноязычных словарей. – М.: Изд-во МГУ, 2005. – 128 с.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – К.: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Баана, 2004. – 824 с.
12. Чанышева З. 3. Этнокультурные основания лексической семантики: Монография. – Уфа: РИОБашГУ, 2004. – 256 с.
13. Философский энциклопедический словарь / Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
14. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярэва. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – 688 с.
15. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 1422 p.
16. Jack C. Richards, John Platt, Heidi Platt. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. – Malaysia: Longman, 1992. – 423 p.
17. The Cambridge Encyclopedia of the English Language // David Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 489 p.

Мікіна О. Г.

ПРО СЕМАНТИЧНУ ІСТОРІЮ ЛАТИНСЬКОГО ДІЄСЛОВА *DICĒRE*

Дієслова мовлення, що представляють собою одне з найцікавіших лексичних об'єднань у будь-якій мові, неодноразово були об'єктом лінгвістичних досліджень. Проте, незважаючи на існування робіт парадигматичного (на синхронному зрізі), історичного (на матеріалі деяких мов) напрямків, у вивченні дієслів мовлення залишається багато невирішених питань. Одне з таких питань має узагальнюючий характер і знаходиться у площині порівняльно-історичного мовознавства – воно стосується проблеми виникнення і розвитку даного лексико-семантичного об'єднання. Чи можна вважати чинниками еволюції дієслів мовлення (як і будь-якого іншого угруповання) універсальні семантичні закони, які протягом існування людської мови диктують вибір тієї чи іншої лексеми на позначення мовного акту, керують певними семантичними трансформаціями, що вводять лексеми до складу лексико-семантичної групи (далі ЛСГ), або виключають їх і переміщують до інших семантичних угруповань? Чи відстежується в семантичній еволюції така ж чіткість і закономірність, як в еволюції формальній (фонетичній та морфологічній)?

Історія мовознавства, семасіології зокрема, знала різні, часто протилежні відповіді на ці запитання. Авторитет їх авторів є настільки великим (наприклад, М. М. Покровський, який давав позитивну відповідь на подібні запитання, і М. Бреаль, що відкидав семантичну закономірність), що може спонукати сучасних дослідників до приєднання апріорі до тієї чи іншої думки. Єдиний шлях пошуку істини – це робота з емпіричним матеріалом, відстеження фактів семантичних трансформацій. Тут доречні слова В. І. Абаєва: «Шляхи семантичного розвитку слів часто бувають дуже примхливими та звивистими, та це зовсім не означає, що в цій царині панують свавілля та хаос, а отже і те, що етимологіст не повинен зв'язувати себе тут ніякими рамками і обмеженнями. Широке залучення історико-семасіологічного матеріалу із різних мов, цього разу не тільки споріднених, слугує дороговказом серед уявлюваного хаосу семантичних явищ і надає багатьом етимологічним роз'ясненням такої ж переконливості зі значеннєвого боку, яку вони можуть мати з боку формального» [1, с. 296].

Об'єктом цієї статті є одне дієслово мовлення латинської мови, а саме дієслово *dicĕre*, яке за часів Імперії набуло статусу базового із значенням 'говорити' і не змінило його до наших днів в усіх сучасних романських